

Diyarbakırlı Mâlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı

Hasan AKGÜL

Türk Dili Bölümü, Bartın Üniversitesi, 74100, Bartın, TÜRKİYE

Email: hakgul@bartin.edu.tr

Özet

Klasik Türk edebiyatı, genellikle saray çevresinde gelişen bir edebiyat olarak bilinmesine rağmen, bu alanda İstanbul dışında yetişen pek çok şairin de olduğu, yapılan çalışmalar neticesinde görülmüştür. Bu çalışmamızın konusu da İstanbul dışında yetişmiş bir şair olan "Mâlî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı"dır. Gerçek adı Mehmed Çelebi olan Mâlî hakkında kaynaklarda sınırlı bilgiler yer almaktadır. Mâlî, 17. yüzyıl divan sahibi şairlerinden olup Diyarbakır'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen şair, Hicri 1085 (1674) yılında Diyarbakır'da ölmüştür.

Şairin, şimdiye kadar tespit edilebilen bir Türkçe divanı bulunmaktadır. Dîvânın bilinen tek nüshası vardır. Divanı İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Ktp. Ty 630 numarada kayıtlıdır. Divanında 20 mesnevi, 9 kaside, 109 gazel, 1 terakib-i bend, 1 muhammes, 15 rubâi, 6 nazm, 4 müfred ve 1 tarih manzumesi yer almaktadır.

Bu çalışmamızda, kaynaklardan ve şairin divanında yer alan şiirlerinden elde edilen bilgilerle hayatı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu çalışmamızın en önemli yanı, şair hakkında bilgi veren tezkirelerin şairin mahlasını Mâlî değil de Me'âlî olarak vermeleridir. Divanı üzerinde yaptığımız çalışma neticesinde şairin mahlasını Mâlî olduğu kanaatine vardık. Ayrıca divandaki şiirlerin nazım şekilleri, muhtevası, dil ve üslup özellikleri, şiirlerde yer alan insan, toplum ve tabiatla ilgili unsurlardan yola çıkarak eserin içeriğini ve Mâlî'nin edebî şahsiyetini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mâlî, Diyarbakır, Divan şiiri, 17. yüzyıl, Me'âlî

THE POET MÂLÎ FROM DIYARBAKIR, HIS LIFE, LITERARY PERSONALITY AND THE DIVAN ABSTRACT

Abstract

Classical Turkish Literature, although it is generally known as a growing literature around the palace, it has also been observed as a result of studies that there are several poets who have grown out of Istanbul in this area. The subject of this study is about "Mâlî's Life, Literary Personality and the Divan" ,who was one of those poets that grew up outside Istanbul. Limited information is available in resources about the poet Mâlî whose real name is Mehmed Çelebi. Mâlî, who was one of the 17th-century poets, was born in Diyarbakir. The poet, whose date of birth is unknown, died in Diyarbakir, AH 1085 (1674).

The poet has a Turkish Divan that has been managed to be detected up to now. There is only one known copy of Divan. The Divan is registered in the number 630 in Istanbul University Manuscripts Library. The Divan consists of 20 mesnevis , 9 odes, 109 ghazals, 1 composition of bend, 1 Muhammes, 15 Rubaies, 6 verses and 1 poem of history.

In this study, we have tried to give information about his life with the information obtained from sources located in the poet's divan poetry. The most significant side of our study is its information by the collection of biographies (tezkires) in a pseudonym such as Me'ali instead of Mali. Upon the result of our study an his Divan, me came to the conclusion that the pseudonym of the poet is Mali. Furthermore, we have tried to demonstrate the content of the work and Mâlî's literary personality and the verse forms, content, features of language and style of the poem by basing on the factors relevant with the field of human, society and nature in poems.

Keywords: Mali, Diyarbakir, 17th-century, Divan poetry, Me'ali

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, altı asır gibi uzun bir dönem içinde Osmanlı toplumunun kültürel birikimini günümüze ve gelecek kuşaklara aktarma bağlamında Osmanlı kültür tarihinde ihmal edilmemesi gereken önemli bir parçadır.

Klasik Türk edebiyatının temel kaynaklarından olan tezkireler, Osmanlı döneminde belli kültür merkezlerinde, hemen hemen her meslek grubundan insanın Divan şiirinin edebi anlayışı çerçevesinde eser verdiğini ya da şiirler yazdığını belirtmektedir. (İsen, 1997:64,221). Ancak kaynaklarda zikredilmesine rağmen pek çok şairin eserleri ya da şiirleri günümüze ulaşmamış veya henüz gün yüzüne çıkmamıştır.

Diyarbakırlı Mâlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı adlı çalışmamızda tanıtmaya çalıştığımız Mâlî, eseri 17. yüzyıldan günümüze ulaşmış şanslı şairlerden birisidir.

Mâlî'nin yaşadığı 17. yüzyıl, çeşitli tarihi ve sosyal çalkantılar nedeniyle Osmanlı devletinin siyasi yönden duraklamaya girdiği bir dönem olmasına rağmen edebi yönden verimli ve parlak bir devir olmuştur. Şairlerimizin İran şairleriyle yarıştığı bu dönemde, kasidede Nefî; gazelde Şeyhülislâm Yahyâ, Neşâtî, Nâilî ve Nabî gibi şairler hem kendi yüzyıllarında hem de sonraki yüzyıllarda diğer şairlere üstat olmuşlardır. (Mengi, 2005:178)

Bu çalışmamızda kaynaklardaki bilgilerden ve divanındaki şiirlerden yola çıkarak Mâlî'nin hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1.1. Araştırmanın Amacı

XVII. yüzyılda Naili, Nefî, Neşâti, Nabi, Şeyhülislam Yahya, gibi önemli şahsiyetler başta olmak üzere çok sayıda şair yetişmiştir. Bunların büyük bir ekseriyetinin biyografileri ve eserleri bilimsel makale ve tezlere konu edilmiş olmakla birlikte, bugün gerek kütüphanelerde gerekse kütüphane katalogları üzerinde yapılacak titiz araştırmaların neticesinde, biyografileri ve eserleri üzerinde hâlâ bir çalışma yapılmamış şair sayısının hiç de az olmadığı görülecektir. Çalışmamıza konu olan Diyarbakırlı Mâlî de bu yüzyıl şairlerindedir. Çalışmamızın amacı Mâlî'nin biyografisini ve Dîvânı'nını , üslûp ve muhteva özellikleriyle birlikte bilim âlemine kazandırmaktır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Şairin biyografisi için kaynaklar tarandı ve elde edilen bilgiler divan içerisinde yer alan kimi biyografik verilerle birlikte değerlendirilerek şairin en doğru biyografisi ortaya konmaya çalışıldı. Mâlî Dîvânı'nın tespit ettiğimiz nüshasına bakılarak hayatı ve edebî kişiliği hakkında bulgular verilmeye çalışıldı.

1.3. “Diyarbakırlı Mâlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı” Adlı Araştırmanın Sağlayacağı Yararlar

Türk edebiyatının XVII. yüzyıl şairlerinden biri olan Mâlî'nin hayatı, edebi şahsiyeti ve Divanı hakkında bulgular ortaya konarak Türk kültür ve edebiyatı tarihine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

2. Mâlî'nin Hayatı

Mâlî'nin yaşadığı dönem olan 17. yüzyıl ve sonraki dönemlere ait tezkire ve diğer kaynaklarda, şairle ilgili sınırlı bilgiler yer almaktadır. Mâlî ile ilgili en geniş bilgiyi, yeterli

olmamakla birlikte, “Tezkire-i Safâyi” ve “Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları” vermektedir. Ayrıca, “Nuhbetü’l-âsâr” “TDEA” ve “Vakayi’u’l-fuzelâ” kaynaklarında da Mâlî hakkında bilgilere rastlıyoruz. Biz de gerek bu kaynaklardan gerekse dîvânından elde ettiğimiz bilgilerden faydalanarak hayatı hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Gerçek adı Mehmed Çelebi olan Mâlî Diyarbakır’da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Kendisinden bahseden kaynaklar ismini doğum yerini ve ölüm yılını vermesine rağmen doğum yılını vermemişlerdir. Mustafa Safayî Efendi’nin tezkiresinde "Nâmı Mehmed’dir, Diyâr-ı Bekr’den zuhur etmiştir" şeklinde bilgi verilmektedir. Belîğ tezkiresinde ise, "Diyarbakırî Mehmed Çelebi’dir. " şeklinde bilgi geçmektedir.

Şair, şiirlerinde Mâlî mahlasını kullanmıştır. Mâlî Farsça kökenli bir kelime olup “dolu, fazla, çok” anlamlarına gelir. Mâlî’nin mahlası, Latin harflerine transkribe edilmiş bütün kaynaklarda “Me’âlî” olarak geçmektedir. Ancak, Dîvân’ı üzerinde yaptığımız çalışma neticesinde bu bilginin yanlış olduğu kanaatine vardık. “Me’âlî” (مألى) ile “Mâlî” (ملى) kelimesinin Arap harfleriyle yazılışları aynıdır. Bu iki kelime arasındaki tek fark, “Me’âlî” kelimesinde “mim” harfinden sonra gelen “elif” harfinin üstünde “hemze” bulunmasıdır. Dîvân’da, şairin mahlasının geçtiği hiçbir beyitte “elif” harfinin üstünde “hemze” bulunmamaktadır. Ayrıca şairin mahlasının geçtiği bütün beyitleri, vezin bakımından inceledik ve “Me’âlî” mahlasının, hiçbir surette nazım şekillerinin yazıldığı vezinlere uymadığını tespit ettik. Bu incelemelerden yola çıkarak şairin mahlasının “Me’âlî” değil, “Mâlî” olduğu kanaatine vardık. Bu tezimizi kanıtlamak amacıyla Me’âlî mahlasıyla şiir yazan 16. Yüzyıl şairi Köse Me’âlî ile şairimizin mahlasının geçtiği birer beyti aşağıda karşılaştırdık.

Feilâtün/ Feilâtün/ Feilâtün/Feilün [..--/..--/..--/..-]

Mâlîyi sen de firak ateşine yak ebedi

Eğer itmezse cahim ehline icâb-ı behişt

(Eğer cehennem ehline cennet lazım değilse sen de Mâlî’yi sonsuz ayrılık ateşine yak.)

Feilâtün/ Feilâtün/ Feilâtün/Feilün [..--/..--/..--/..-]

Pend -i pîrânı idüp tarz -ı meselde îrâd

İtdün ey kîlk-i Me’âlî yine bir tâze eser

(Ey Me’âlî’nin kalemi! Pirlerin öğütlerini atasözü tarzında söyleyip yeni bir eser verdin.)

Kaynaklarda ve şaire ait divanda öğrenim süreci ve yeriyile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sadece, Safâyî Tezkiresinde eğitiminin niteliği ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “Evâil-i hâlinde tahsil-i ma’ârifi bisyâr etmekle...” Safâyî tezkiresinde geçen bu ifadelerden iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, mürettep bir divan yazmış olmasına ve divanındaki şiirlere bakıldığında iyi bir eğitim almış olduğu kanısı güçlenmektedir. Divanında Farsça dizelerin bulunması da şairin bu dili bildiğini göstermektedir.

Mâlî’nin mesleği katipliktir. Bağdat Valisi’nin, Sakız Muhafızı’nın ve Muğla Mütesellimi’nin katipliklerini yapmıştır. Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları adlı kitapta Mâlî’nin mesleği hakkında şu ifadeler yer almaktadır: “Dîvânındaki uzun bir mesneviden anladığımıza göre, Bağdat Valisi’nin, Sakız Muhafızı’nın ve Muğla Mütesellimi’nin katipliklerinde

bulunmuştur.”(Beysanoğlu, 2003: 9). Nitekim dîvânında geçen bir beyitte kendisi de katip olduğunu belirtmiştir:

Levh-i târîh-i fethine Mâlî

Tâ ki çaldı kalem debîr-i kazâ

K.9/80

Beyitlerden de anlaşılacağı gibi Mâlî kendisi için "debîr" Sözüni kullanmıştır. Debir de Farsça'da kâtip anlamına gelmektedir.

Kaynaklarda Mâlî'nin ailesiyle ilgili hiçbir bilgi verilmemiştir. Ancak dîvânında geçen bir rubâide kimsesinin olmadığını söylemektedir. Kâtip olduğu için, görevi gereği birçok yerde yaşadktan sonra Diyarbakır'a dönmüştür. Diyarbakır'a döndüğü sırada yaşının epey ilerlemiş olduğunu düşünürsek, rubâide belirttiği gibi kimsesiz olduğu düşünülebilir:

Amid'de ğarîb u bî-kesüm sultânım

Hâk-i der-i derde meknesüm sultânım

Göster baña hâme-kân-ı germ-i ferahı

Kim sevb-i ğama mülebbesüm sultânım

R.£

Mâlî, Diyarbakırlı olmasına rağmen Diyarbakır'da pek fazla yaşamamıştır. Sakız Adası, Muğla, İzmir, Bursa, İstanbul, Bağdat şehirlerinde yaşamıştır. Bunların içinde Sakız Adası, Muğla ve Bağdat şairin hayatında önemli yer tutmaktadır. Çünkü Sakız Muhafızı'nın, Muğla Mütessellimi'nin ve Bağdat Valisi'nin kâtipliklerinde bulunmuştur. Hayatının büyük bir kısmını buralarda geçirmiştir. Bursa, İstanbul ve İzmir'de de kısa süreliğine zaman geçirdiğini divanındaki şiirlerden anlıyoruz. İstanbul'u ziyaret ettiği zamanda kaleme aldığı şehrengizde dönemin padişahı IV. Mehmed'i öven bir kısım yazmıştır.

Şâh-ı kişver-güşâ Mehemmed Hân

Mâh-ı şadr-ı <alâ münîr-i zamân

M.16/60

Mâlî, Hicri 1085 (Miladi 1674) yılında vefat etmiştir. Mâlî, ömrünün son demlerinde memleketi Diyarbakır'a dönmüş ve burada vefat etmiştir (Beysanoğlu, 2003: 9). Kendisinden bahsedilen bütün kaynaklar ölüm tarihi konusunda aynı tarihi vermektedirler. Ama kaç yaşında vefat ettiği konusunda herhangi bir bilgi verilmemektedir. Biz de incelediğimiz dîvânında doğum tarihi ve yaşı ile ilgili herhangi bir bulguya rastlayamadık. Bundan dolayı kaç yaşında öldüğü bilinmemektedir. Ancak, yukarıda belirttiğimiz gibi; yaptığı görev dolayısıyla bu kadar çok yerde bulunduktan sonra memleketi Diyarbakır'a dönmesi ve burada ölmesi, mesleği olan kâtiplikten emekli olduğu ve yaşının epey ilerlemesine yorumlanabilir.

3. Edebî Kişiliği

Mâlî kâtiplik görevi dolayısıyla birçok yerde yaşamış ve birçok yeri gezmiştir. Nitekim kendisi de şiir yazmasının sebebinin, birkaç beyitte hayat serüvenindeki bu dolaşmalara bağlamıştır:

Baňa gerdişdür ittiren eş'âr

Râz-ı derd-i derûnumı izhâr

M.2/2

Gerdiş oldu bu deñlü Ői're sebeb

Sebeb oldu küŐâd-ı tab'uma hep **M.2/4**

Mâlî, Şiir yazmak için mizacın, yani dođuŐtan gelen bir yeteneğin önemli olduğunu ifade etmektedir. Kendisindeki Şiir yazma kabiliyetinin de dođuŐtan geldiğini, Allah vergisi olduğunu belirtmektedir.

Tab'dur kân-ı cevher-i insân

Tab'dur nazmda per-i insan **M.1/9**

Tab'dur riŐte-yâb-ı Ői'r-i 'adem

Tab'dur üstâd-ı cehd-i kalem **M.1/11**

Dîvân Őairleri genellikle methi severler. Mâlî de kendini methetmekten geri durmaz. Dîvânındaki kasidelerin fahriye bölümünde, Őiirini över. Fesahat bahçesinde Şiir söyleyen bir bülbül olduğunu söyler. Kendisini diğer Şairlerden üstün tutar, hatta Rum diyarındaki bütün Şairlerin kendisinin yanında lal kaldığını iddia eder. Hatta İranlı Şairlerin bile kendisine gıpta ettiğini dile getirmektedir.

Benüm ol 'andelîb-i nazm-ı gülzâr-ı feŐâhat kim

Yanumda lâldır Rûm'un kamû nezzâm-ı eş'ârı **K.4/42**

Eski söyleyiŐleri önemsemediğini belirtip yeni bir tarzda ŐaŐırtıcı beyanlarda bulunduğunu dile getirir. Mâlî, kendi Şiirinin temiz ve pak olduğunu, Şiir alanında yeni icatlar yaptığını ifade edip kendi Şiirleri üstüne söyleyecek sözün olmadığını ileri sürmektedir.

Sihr ise de bakmam sühan-ı köhneye Mâlî

Tâ kim revîŐ-i tâzede i'câz-beyânım **G.80/7**

Mâlî, divanında genel olarak aşıkane Şiirler yazmıştır. Nitekim kendisi de Şiirlerinden gönül ehlinin zevk aldığını söyleyerek bunu kanıtlamaktadır.

Alır erbâb-ı dil zevk-i riyâz-ı nazmun ey Mâlî

Őafa-yı Őahn-ı gülzâr-ı ârâmdan eylemez teŐhîŐ **G.50/5**

Mâlî, Şiirlerinde aşk, hasret, tabiat, büyüğü ve sevgiliyi övme gibi ortak duyguları işlemiştir. Kendisinden önce yaŐayan Şairlerin ifade ettikleri bu duyguları, ruhuna ve zevkine göre iŐleyerek, onların yolunu takip etmiştir. Mâlî, bu duyguları, "aşık-maşuk-rakib" üçgeni içerisinde klasik kalıp ve teŐbihlere yer vererek, dile getirmiŐtir. Mâlî, bu duyguları zevkine göre iŐlerken alıŐılmıŐ Şiir geleneğinin dıŐına çıkmamıştır. Mâlî'nin aşk anlayışı daha çok beŐeri olup bunu bütün yönleriyle işlemiştir. Söz konusu aşk, Fuzûlî'de olduğu gibi asla ilacı bulunmayan bir derddir. Bu derdin çaresi derdin kendisidir. Bu nedenle tabibin derdini iyileŐtirmesini istemez:

Derd me'nûs-ı dil üzre derd olur itme tabîb

Derdümi iŐlâh ise ger vaz'-ı dermândan ğaraz **G.53/3**

AŞık, ateŐ gibi parlak ve yakıcı olan sevgilinin yanağının etrafında dönüp duran bir pervâne olmuştur:

Da'vâ-yı Şu'le nûŐî-yi 'aşk eylesem n'ola

Şem‘-i cemâl-ı dilbere pervânedür gönül

G.78/5

Mâlî’de maşuk mefhumu, diğer divan şairlerinde olduğu gibi kalıplaşmış kelime ve kelime gruplarıyla karşımıza çıkar. Bu kelimelerle onun özellikleri işlenir. Sevgili genellikle aşğa cevri eden acımasız ve ilgisiz bir tip olarak karşımıza çıkar:

Beni öldürdi ol câdû-yı mest-i bî-amân gözler

O câdû kim ne dâd anlar ne âh u ne fiğân gözler

G.35/1

Dilber gerek ki ‘âşika her dem cefâ vire

‘Âşık da seng-i cevrine püşt-i rızâ vire

G.105/1

Mâlî’nin aşıkâne şiirlerinde aşık ve maşuktan sonra gelen rakib de geleneğe uygun olarak vasf edilmiştir:

Ne söz kelâmuma Mâlî meğer ki zikr-i rakîb

Gehî ola sühan-ı telh [u] şûruma bâ‘is

G.13/5

Mâlî, şiirlerinde diğer divan şairlerinde görülen ızdırap ve ayrılık konusunu da işlemiştir. Bunlar genelde aşkın verdiği sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı ayrılık acılarını ve memleketine uzak olmasından ileri gelen gurbet acılarını kapsar. Bu duygular bazen sade bazen de abartılı bir şekilde dile getirilmiştir:

Nice gerdiş ki dil-rübâlardan

Firkat el virdi âşinalârdan

M.3/1

Dâ’îma hecr ile elem-zedeyüm

Bilmezüm yerde gökte niredeyüm

M.15/19

Yeter takrîb-i sevdâ ile pâ-bend-i dil-zâr ol

Vatanda ey ğam-ı ğurbet beni bir nev-civân gözler

G.35/1

Ğurbetde gerçi ğuşşadan âsûdeyüz velîk

İtsek nigâh aşl-ı hakîkat vatan gerek

G.73/1

Hâlâ ne bûmgâh-ı harâb-ı tahassürüm

Bir ‘ömrdür ki hecr ile vîrânedür gönül

G.78/4

Seyl-âb-ı derd-i ğuşşa-yı firkat önüdeyüm

Bir vâdîyüm ki hâr u hâs-ı ğamla tolmuşım

G.82/3

Özetle, Mâlî’nin rind bir şair olduğu söylenebilir. O zevke ve eğlenceye düşkün olamamakla birlikte, onun bu yönde meyilli olduğu kanısındayız. Bu duygular, yaşama isteğiyle birlikte şiirlerinde dile getirilmiştir. Her şairde olduğu gibi Mâlî’de de felekten, ayrılıktan, üzüntüden, gurbetten yakınmalar vardır. Ama bütün bunların altında yine de onda, hayatı yaşama arzusu sezilir.

Mâlî’nin şiirlerinde tasavvuf çok nadir bir şekilde işlenmiştir. 2200 küsur beyit hacimli divanında tasavvufi unsurlara nadir rastlanılır.

Onun divanında anlam derinliği daha çok gazel ve kasidelerde kendini gösterir. Mâlî’nin şiirlerinde, aşk dışında tabiat da önemli bir yer tutar. Diğer bütün şairler gibi aynı kelime ve

mazmunlarla soyut bir tabiatı anlatmasının yanında, yaşadığı ve gezdiği pek çok yerin doğasını, baharını, güzelliklerini, yani, gördüğü gerçek tabiatı anlatma çabasını gütmüştür.

Mâlî'nin şiirlerinde, yaşadığı döneme ait sosyal hayatı yansıtacak anlatımlar da vardır. Örneğin; Sakız Adası Muhafızı'na katip olduğu dönemde, Sakız Adası'nın doğal güzelliklerini, işret meclislerini ve oradaki gözlemlerini canlı bir dille anlatır. Bundan başka, Bağdat Valisi'nin katipliğini yaptığı dönemde de Basra ve Korna fetihlerine katılmış ve oradaki savaş alanını canlı bir tablo gibi tasvir etmiştir. Bu tasvirlerde askerlikle ilgili kelime ve ifadeler sıklıkla geçmektedir.

Şairlerin edebi kişiliğini yansıtan bir başka özellik de kullandıkları dildir. Mâlî'nin dili, genel olarak akıcıdır. Özellikle divanının başında bulunan mesnevilerde çok akıcı ve sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Nitekim bu hususta, Safâyî Tezkiresi'nde de Mâlî için "Asrın şîrîn-zebân şairlerindendir." ibaresinin kullanılması önemli bir ifadedir. Gazel ve kasidelerinde ise kullandığı dil biraz daha ağırlaşmıştır. Bunu, yaşadığı yüzyıla bağlayabiliriz. Çünkü 17. yüzyılda, Türk edebiyatında "Sebk-i Hindî" revaçta olan bir tarzdır. Mâlî de doğal olarak bu üslûptan etkilenmiş ve gazel ile kasidelerinde, bu üslûba uygun ağır bir dil kullanmak zorunda kalmıştır.

Mâlî'nin Bâkî'nin tesiri altında bulunduğu söylenebilir. Çünkü rind meşrepliği, tasavvufa fazla meyletmemesi, şiirlerindeki tabiat unsuru gibi bakımlardan Bâkî ile Mâlî arasında önemli benzerlikler kurulabilir. Bunlardan da öte Bâkî'nin en önemli yanı, söz ve mana sanatları aramaktan çok söyleyiş güzelliği peşinde koşmasıdır. Bu özellikler Mâlî'de de görülür. Sadece redif ve vezin bakımından değil muhteva bakımından da benzerlikler görülür. Kısaca, Bâkî'den Nedîm'e ulaşan yolda, Mâlî de yer almıştır. Bâkî mektebini devam ettiren ve söyleyiş bakımından başarılı gazeller yazan şairlerden biri de Mâlî'dir. Onun Bâkî'ye nazire olarak yazdığını düşündüğümüz 6 gazel tespit etik. Bunlardan iki tanesini matla beytini, aşağıda örnek olarak vereceğiz:

Bâkî

N'ola gelse dil-i mecrûha derd-i dil- rübâdan haz

İder haste ne denlü nâ-ümîd olsa devâdan haz

Mâlî

Gönül ol denlü eyler derd-i 'aşk-ı dil-rübâdan haz

K'ider ne zevkden ne ülfet-i ehl-i şafâdan haz G.56/1

Bâkî

Âsitânun hâkidür firdevs-i a'lâdan ğaraz

Kâmetündür ravzâ-i cennetde Tûbâ'dan ğaraz

Mâlî

Seyr-i gül deĝül ancak 'azm-ı gülistândan ğaraz

Dil-rübâdur bâdedür gülzâr-ı seyrândan ğaraz G.53/1

Mâlî'nin tesiri altında bulunduğu diğer bir Türk şairi, 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Şeyhülislam Yahya'dır. Bilindiği gibi, Bâkî'nin ölümünden sonra gazel alanında üstad sayılan Şeyhülislam Yahya, Bâkî mektebinin de önemli temsilcisi sayılmıştır. Şeyhülislam Yahya ile Mâlî'nin bazı gazelleri arasında benzerlikler görülür.

Şeyhülislam Yahya

Ey zülf-i ham-ender-ham-ı kullâb-ı muhabbet

Hep sana çekildi dil-i erbâb-ı muhabbet

Mâlî

Tâ dil ki bu mikdâr ola pür tâb-ı muhabbet

Ayâ nic'olur kâbil-i esbâb-ı muhabbet G.8/1

Mâlî'nin bazı gazelleri ile çağdaşı olan Nâ'îlî'nin gazelleri arasında da benzerlikler kurulabilir. Bilindiği gibi Nâ'îlî, Sebk-i Hindî'nin Türk edebiyatındaki en önemli temsilcisidir. Mâlî'de de yer görülen Sebk-i Hindî'nin özellikleri ve Nâ'îlî'nin gazellerine nazire veya onunkine benzer gazeller yazması, onun Nâ'îlî'den etkilendiğini gösterir.

Nâ'îlî

Buldukça sürmeden müjeler gâh gâh tâb

Elmâs deşneler mi değildir siyah-tâb

Mâlî

Mey içse âb-ı tâb ile ol şûh-ı mâh-tâb

Ki 'ârızında 'ârız olur âb-ı kâh-tâb G.9/1

Mâlî'nin az da olsa 17. yüzyıl şairlerinden Fehîm-i Kadîm'den de etkilendiğini söyleyebiliriz. Şairin, Fehîm'e nazire olarak yazdığını düşündüğümüz üç gazelini tespit edebildik.

Mâlî sanatına ve kalemine çok güvenen bir şair olmakla birlikte, devrinde ve sonraki dönemlerde pek tanınmamış bir şairdir. Bunun sebebini, İstanbul'dan ve saraydan uzak yerlerde yaşamasına bağlayabiliriz.

4. Dîvân'ı

Mâlî Dîvânı'nın bildiğimiz tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Koleksiyonu 630 numarada kayıtlıdır. Siyah karton kapak ile ciltlenmiş bu dîvan, "talik" yazıyla yazılmış olup 64 varaktır. Divanın, Hicri 1078 (Miladi 1668) yılında bitirildiği kanaatindeyiz. Bunu divanın sonunda yer alan tarih manzumesinde düşürülen tarihten anlıyoruz. Divanın sonunda istinsah tarihi de yer almaktadır. Müstensih, divanın sonunda yazdığı "Satıcı müşteriden fiyat ister, Katip bakanlardan dua ister" anlamındaki Farsça bir beyitin altına Hicri 1093(Miladi 1682) tarihini yazmıştır. Bu tarihin, divanın istinsah tarihi olduğu kanısındayız. Bu bilgilere göre dîvân, şairin ölümünden 8 yıl sonra istinsah edilmiştir.

Mâlî'nin Dîvânı'nda sırasıyla; 20 mesnevi, 8 kaside, 1 kıt'a-ı kebire, 1 terkibi bend, 109 gazel, 1 muhammes, karışık olarak yazılmış 21 tane rubâi ve nazm, 4 müfred ve 1 tarih manzumesi yer almaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışmamızda hayatını, edebi kişiliğini ve divanını tanıtmaya çalıştığımız Diyarbakırlı Mâlî, 17. yüzyılda yaşamış bir Divan şairidir. Onun mahlası, Latin harflerine transkribe edilmiş bütün kaynaklarda ‘‘Me’âlî’’ olarak geçmektedir. Ancak, Dîvân’ı üzerinde yaptığımız çalışma neticesinde bu bilginin yanlış olduğu kanaatine vardık. Mâlî’nin, Klasik Türk şiirinin 17. yüzyıldaki durumunu önemli ölçüde yansıttığı kanaatindeyiz. Onun şiirleri yayımlandığında ortaya çıkacak dil malzemesi, gerek 17. yüzyıl gerekse de genel anlamda değerlendirildiğinde Klasik Türk edebiyatına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- AKGÜL, Hasan(2013), Diyarbakırlı Mâlî Dîvânı (İnceleme-Metin) Malatya; İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (basılmamış yüksek lisans tezi)
- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim(1999), İsmail Belîğ, Nuhbetü’l-asar li- zeyli zubdetü’l eş’ar, Ankara AKM Yay.
- BEYSANOĞLU, Şevket(2003), Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, Ankara; Neyir Matbaacılık.
- CANIM, Rıdvan (2000). Latifi, Tezkiretu’ş-Şuara ve Tabsıratu’n-Nuzema. Ankara: AKM Yay.
- ÇAPAN, Pervin (2005), Mustafa Safayi Efendi, Nuhbetü’l-asar min fevaidi’l eş’ar, Ankara; AKM Yay.
- HAKVERDİOĞLU, Metin(2009) ‘‘Orijinal Bir Durub-I Emsal-İ Osmani Örneği Meali’nin Atasozleri Kasidesi’’; Volume 4/5 Summer ; Turkish Studies.
- İPEKTEN, Haluk vd, (1988), Tezkirelere Gore Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara; KTB Yay.
- İSEN, Mustafa vd., (2011), Şair Tezkireleri, Ankara; Grafiker Yay.
- KAVRUK, Hasan (2001), Şeyhülislam Yahya Divanı, Ankara; MEB. Yay.
- KÜÇÜK, Sabahattin(2011), Baki Divanı, Ankara; TDK. Yay.
- MENGİ, Mine, (1994), Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara; Akcağ Yay.
- ÖZCAN, Abdulkadir(1989), Şeyhi Mehmed Efendi, Vakayiu’l-fuzala, İstanbul; Çağrı Yay.
- PALA, İskender(2011), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul; Kapı Yay.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. C.6.
- ÜZGÖR, Tahir (1991), Fehim-i Kadim, Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, Ankara; AKM Yay.